

САМОРЕЛІЗАЦІЯ МАЙБУТНЬОГО ВЧИТЕЛЯ В СОЦІАЛЬНО-ПРОФЕСІЙНОМУ СТАНОВЛЕННІ

Інна КРАСНОЩОК (Кіровоград)

У статті автор пропонує аналіз теоретичних засад дослідження самореалізації майбутнього вчителя в процесі професійної підготовки

В статье автор предлагает анализ теоретических основ исследования самореализации будущего учителя в процессе профессиональной подготовки

Ключові слова: самореалізація, соціально-професійний розвиток, активність, діяльність, самооцінка.

В умовах сьогодення актуальність проблеми самореалізації особистості зростає у зв'язку з такими особливостями нашого

суспільства, як нестабільність, невизначеність, що характеризують практично всі сфери життя людини. В цих об'єктивних обставинах проблема суб'єктивного вибору особистості стає значною. Ці новітні структурно-змістовні зміни сучасності ставлять людину перед необхідністю індивідуального вирішення складних питань, що характеризуються пошуком себе, з визначенням своїх можливостей і бажань, свого місця у світі, тобто питань, що безпосередньо визначають самореалізацію, з формуванням потреби в ній, з умінням бачити, знаходити, створювати умови, які сприяють переводу потреби в самореалізації із потенційної в актуальну, з пошуком простору для вияву самореалізації.

Відповідно до цього ставиться і проблема формування особистості вчителя, який постає не як виконавець інституційних, адміністративних і методичних розпоряджень і рекомендацій, а як професіонал, готовий і здатний світоглядно і в програмно-науковому відношенні в педагогічних цілях виходити за рамки програмних вимог і проявляти себе більш універсально, як цілісна особистість і впливати на вихованців через своєрідність своєї індивідуальності.

Теоретичне і практичне розв'язання проблеми професійної підготовки майбутнього вчителя посилює необхідність її вдосконалення, що значною мірою залежить від її орієнтації на процес самореалізації студентів.

Проблемою дослідження самореалізації займалися Є.А.Андрєєв, Е.В.Галажинський, В.І.Громов, Н.Б.Крилова, Д.О.Леонтьєв, А.Маслоу, А.В.Мудрик, Н.Б.Нікітіна, К.Роджерс, К. Юнг та інші.

Особливий інтерес викликають вітчизняні наукові дослідження останніх років таких учених: А.І. Калініченко, В.В.Радул, Л.І.Іванцев, С.В.Малазонія, Т.В.Новаченко, І.В.Тимошук, С.Є.Храченко, в яких розглядаються організаційні аспекти самовиховання студентів, проблеми їх соціальної зрілості та самореалізації, становлення студентів як суб'єктів життєтворчості, виховання гуманістичних цінностей, формування здатності до свідомої саморегуляції.

Мета статті – конкретизувати деякі аспекти проблеми самореалізації майбутнього вчителя та шляхи і засоби, що сприяють її розв'язанню в умовах навчально-виховного середовища вищого навчального закладу.

Поняття «самореалізації особистості» є одним з центральних понять філософії і психолого-педагогічної науки. Практично всі дослідники означеної проблеми погоджуються з тим, що з усіх категорій, які характеризують самотійність особистості, її активність, цілісність, сутнісні сили, найбільш значущою є категорія «самореалізація».

Метою самореалізації за К.Роджерсом є бажання людини стати «самою собою», причому це прагнення закладене в кожній людині від народження, і в кожного є сили, необхідні для розвитку своїх можливостей. Практично усі актуальні потреби людини підпорядковані цілі – розвивати всі свої здібності, щоб зберігати й розвивати власну особистість [8].

Уявлення про самореалізацію, за Е.Фроммом [7] передбачає наявність продуктивної активності, пов'язаної із задоволенням ряду потреб: у встановленні зв'язків, захоплення, єднання зі світом; у трансцендентності, що пов'язана із відчуттям свободи й власної значущості; у коренях як здатності відчутти себе частиною світу; у ідентичності із самою собою й іншим; у системі орієнтації, необхідній для здійснення можливості діяти цілеспрямовано.

Л.А.Коростильова [2; 3], вважаючи самореалізацію необхідним атрибутом розвитку дорослої людини, визначає цей феномен як «здійснення можливостей розвитку «Я» за допомогою власних зусиль, співтворчості, співдіяльності з іншими людьми (близьким і далеким оточенням), соціумом й світом в цілому. Самореалізація передбачає збалансований і гармонійний розвиток різноманітних аспектів особистості шляхом докладання адекватних зусиль, спрямованих на розкриття генетичних, індивідних й особистісних потенціалів. У найзагальнішому вигляді самореалізація як процес реалізації себе – це здійснення самого себе в житті й буденній діяльності, пошук й ствердження свого особливого шляху в цьому світі, своїх цінностей і смислу свого існування в кожний даний момент часу. Самореалізація здійснюється тоді, коли у людини є сильний збуджувальний мотив для особистісного зростання» [3, с.52].

На основі проведеного нами аналізу наукової літератури з проблематики дослідження визначено, що самореалізація майбутнього вчителя це – процес, в якому передбачається усвідомлення особистістю того, чим вона володіє і чого вона хотіла б досягти, а також вибір практичних дій для втілення досвіду в реальну дійність, закріпленої у визнанні цих досягнень іншими.

Самореалізація особистості – не одномоментний акт, а процес, який стимулює розвиток особистості на всьому її життєвому шляху. Самореалізуючись, особистість майбутнього вчителя розвивається. Підтвердженням цьому є те, що в процесі самореалізації особистість ставить перед собою конкретні цілі, досягнення яких слугує показником поступального розвитку її соціально-професійної зрілості.

Найважливішими умовами розвитку творчого потенціалу особистості майбутнього вчителя та її самореалізації виступають самопізнання, самооцінка; формування образу «Я» (тобто адекватне

уявлення про самого себе, свій внутрішній світ, здібності і потреби), на основі якого розбудовується мислена модель бажаного майбутнього. Сучасна вища школа покликана не тільки надати молодій людині можливість оволодіти професійними знаннями, уміннями, навичками, але й навчити власноруч керувати своїм особистісно-професійним розвитком й життям взагалі.

Діалектика суто професійного й особистісного в процесі виховання студентів полягає у тому, щоб воно на кожному вузівському етапі, для майбутнього вчителя було педагогічно обумовленим. Випереджаючий педагогічний вплив полягає у мистецтві викладачів в один і той же час проектувати майбутнього спеціаліста, його особистісно-професійне зростання в майбутньому й бачити особливості розвитку зараз. У цьому й полягає зміст цілісного соціально-професійного розвитку особистості майбутнього вчителя.

Цілісність соціально-професійного розвитку студента є не якась позапрофесійна здатність, притаманна будь-якому майбутньому вчителю на усіх ступенях його розвитку, а якість, становлення якої можливе тільки за певних умов організації навчально-виховного процесу, що сприяють розвиткові потенційних можливостей самореалізації особистості майбутнього вчителя. «Ця цілісність, – пише В.А. Малахов, – створюється усією... матеріальною й духовною діяльністю, знаходить ідеальне завершення у формах свідомості й самосвідомості, і, санкціонується моральним вибором суб'єкта, який втілює її у своїй усвідомленій життєвій позиції» [4, с.78].

Суб'єктивною умовою цілісності самореалізації майбутнього вчителя є його активна соціально значуща діяльність, міра і глибина її вартості для середовища життєдіяльності. Інтенсивність соціально-професійного зростання майбутнього вчителя характеризується активністю. Активність – це певна спільність властивостей, або навіть певний стан людського індивіда, який проявляється в інтенсивній діяльності, спрямованій на задоволення певних матеріальних і духовних потреб людини. Соціальна активність це націленість на служіння інтересам суспільства, допомагає формуванню пізнавальної активності, яка в свою чергу спрямована на оволодіння знаннями, необхідними для включення в активну трудову діяльність.

Тільки особистість, що самореалізується, має цілісність, стійкість, активність і спрямованість. В ролі системотвірної ознаки процесу становлення цілісної особистості виступає індивідуальність. «Сутністю індивідуальності є відповідне ставлення людини до дійсності, яке пов'язане із її самодіяльністю. Індивідуальність – це не просто неповторне у особистості, а відповідний, особливий спосіб реалізації всезагальності» [6, с.9].

З позицій педагогіки, на думку Б.С.Гершунського, життєва самореалізація особистості може бути розглянута в даний час і як мета освіти. При цьому самореалізація можлива за умови, якщо людина:

- усвідомлено й глибоко вірить в цю життєву мету, вірить у своє індивідуально неповторне призначення, бачить у ньому вищий смисл життя й надію на продовження свого «Я», залежно від результатів своїх думок й справ протягом всього життя;

- усвідомлює свої здібності, інтереси, життєві переваги й мотиви поведінки і керується ними у різних життєвих ситуаціях; відчуває себе частиною природи, людської спільноти, здатна до товаристської взаємодії з іншими людьми, незалежно від їх індивідуальних або колективних світоглядних, ментальних особливостей;

- володіє знаннями, уміннями, навичками й творчими здібностями, що дозволяють їй найбільш повно реалізувати себе у професійній діяльності і різноманітних суспільних відносинах;

- спроможна до цілеспрямованих й ефективних вольових зусиль, необхідних для повноцінної самореалізації на усіх етапах життєвого шляху [1, с.6].

В центрі педагогічної концепції самореалізації знаходиться віра у індивідуальний досвід людини, і її здатність до саморозкриття, у можливість вияву у собі унікальної і неповторної сутності, у визначенні напрямку і засобів особистісного зростання. Причина самореалізації полягає у необхідності узгодити внутрішні інтенції людини й умови, в яких вона проживає. Педагогічний аспект проблеми самореалізації особистості передбачає розробку засобів й умов, що стимулюють процеси самопізнання, цілепокладання, проектування перспектив індивідуальної життєдіяльності. Таким чином, теоретична за своєю сутністю проблема самореалізації особистості має практично-орієнтований характер. У цьому її відмінність від абстрактної ідеї всебічного розвитку особистості – звичайно недосяжного в практичній діяльності утопічного ідеалу [1, с.7].

Самореалізація особистості майбутнього вчителя – складний психосоціальний механізм, в якому він реалізує прагнення до цілеспрямованої взаємодії із соціальним середовищем, з найближчим безпосереднім оточенням. Відповідно, самореалізація особистості залежить від рівня, способу, характеру її включеності в систему суспільних відносин.

Поняття самореалізація фіксує стан розвитку «соціальності особистості» майбутнього фахівця за допомогою характеру, спрямованості його діяльності на реалізацію суспільних ідеалів. Тобто, самореалізація майбутнього вчителя знаходить свій прояв у двох умовних станах – як рівень розвитку самоствердження особистості і як

умова самоствердження. В процесі становлення особистості майбутнього вчителя відбувається перетин цих характеристик особистості й на емпіричному рівні вивчення вияву особистісної самореалізації майбутнього вчителя має зв'язок із дослідженням особливостей соціально-професійної діяльності. У даному випадку діяльність виступає і як умова формування самореалізації особистості, і як індикатор її розвитку.

А.Маслоу зазначав, що педагог або оточуюча культура не створюють людину. Вони не народжують у неї здатності любити або бути допитливим, філософствувати або творити. Скоріше вони надають можливість, створюють сприятливі умови, спонукають, допомагають тому, що існує у самій людині, стати реальним і актуальним [6].

Враховуючи вище означене освітнє середовище навчального закладу має містити стимули включення студентів у різноманітну діяльність, щоб її виконання розкривало для них ті чи інші сторони суспільних відносин, включало їх в ці відносини, забезпечувало б їх соціально-професійний розвиток. Якщо діяльність студента організована так, що, здійснюючи її, він отримує можливість більш повно включитися в систему суспільних відносин, зробити «новий крок» на шляху свого руху в цій системі, можна розраховувати на формування у нього й певних суспільно-значущих властивостей. Тобто, діяльність повинна бути організованою так, щоб її виконання розкривало перед кожним студентом перспективу її розвитку в системі суспільних відносин.

Ряд досліджень, в тому числі власних, доводять що коли в навчальному процесі студент одержує можливість розвивати і самореалізувати свої здібності, творити, то він буде прагнути проводити і вільний час активно і змістовно. З іншого боку, будь-яке сильне захоплення майбутнього фахівця іншим видом діяльності не може не позначитися на його основній діяльності (навчанні), якби далеко воно (захоплення) від цієї діяльності не було. Саме тому багато дослідників означеної проблеми вважають, що форми самореалізації особистості у дозвіллі, якщо вони пов'язані з діяльністю, спрямованою на досягнення соціально значущих ідеалів, мають суттєве значення для особистісного й професійного розвитку особистості, для розкриття і прояву її всебічних здатностей, творчих можливостей.

Цікавою думкою, на наш погляд, є думка, що серед форм самореалізації у позааудиторній роботі важливого значення мають ті, де самодіяльна творчість сприяє розвитку операційно-трудових навичок, оскільки у такий спосіб розвиваються професійно значимі якості і особистість в цілому. Самореалізація в позааудиторній роботі дозволяє особистості самоутвердитися, досягти визнання своєї діяльності, оскільки в цих формах самореалізації завжди присутня суб'єктна основа.

Крім того, особистість у позааудиторній роботі може самоудосконалюватися у напрямках, які обирає сама, побачити результат власних зусиль, а тому такі форми самореалізації особистості впливають на її життєві орієнтації, комунікативне коло, настанови, самоповагу, на професійне і соціальне самовизначення особистості, її світогляд.

Вияв особливостей самореалізації майбутнього вчителя при взаємодії з навколишнім світом досить різноманітний. Спостерігаючи за складною палітрою поведінки майбутнього вчителя, особливостями його спілкування, сприйняття подій, емоційними реакціями в різних життєвих обставинах, ми бачимо, що його інтегральну індивідуальність та цілісність характеризує рівень розвиненості його самореалізації.

Це є усвідомлена самореалізація, яка визначається нами як системно-організований процес внутрішньої психічної активності майбутнього вчителя з ініціативою, побудовою, підтриманням та управлінням різними видами, та формами довільної активності, яка безпосередньо реалізує досягнення завдань, що поставлені перед ним.

У процесі самореалізації майбутній учитель оволодіває оточенням, іншими людьми. Найбільш важливим у цьому процесі є вміння студента оволодіти собою, своїми здібностями, інтересами, потребами, цілями.

Ефективний розвиток самореалізації майбутнього вчителя передбачає також оволодіння ним висотами педагогічної культури, особливостями міжособистісних зв'язків і взаємостосунків за допомогою подолання у собі того, що є недієвим і некорисним. Як засвідчує педагогічна практика, процес розвитку самовиявлення особистості не відбувається в ізольованій вузькій сфері, він здійснюється у контексті розвиненого спілкування з оточенням, суспільними інститутами, різноманітними джерелами масової комунікації.

Ще одна функція самореалізації полягає у стимулюванні процесу розвитку особистості, а відповідно і її якісних характеристик. У процесі вияву самореалізації майбутнього вчителя доцільно враховувати, що ефективність якісного формування пов'язана із характером соціально-професійних властивостей, що містять у собі й особливості самовизначення майбутнього фахівця. Звідси, самореалізація може мати позитивні результати, якщо у процесі професійної підготовки майбутнього вчителя виокремлюються основні спрямовуючі напрямки особистісного зростання. На основі такого зростання студент перепрацьовує й опановує усе розмаїття впливів оточуючого макро- й мікросередовища, реагуючи на те, до чого він внутрішньо психологічно готовий й створюючи опосередковано психологічні бар'єри нечуттєвості й несприйняття того, що не відповідає ціннісним орієнтирам особистості майбутнього вчителя. Позитивні уподобання студентів за допомогою розвитку самореалізації не лише виокремлюються, але й засвідчують, які

зміни відбулися в структурі особистості, якою мірою вони здійснили позитивний вплив, а які мали негативний вплив, або ж не знаходили втілення.

Отже, не претендуючи на повноту й вичерпність висвітлення даної проблеми в межах цієї статті, слід констатувати, що самореалізація майбутнього вчителя є саме такою характеристикою, яка забезпечує його інтенсивне соціально-професійне становлення.

БІБЛІОГРАФІЯ

1. Гершунский Б.С. Концепция самореализации личности в системе обоснования ценностей и целей образования // Педагогика. – 2003. – № 10.
2. Коростылева Л.А. Проблема самореализации личности в системе наук о человеке // Психологические проблемы самореализации личности / Под ред. А.А.Крылова, Л.А.Коростылевой. – СПб., 1997 – 256 с.
3. Коростылева Л.А. Психология самореализации личности: брачно-семейные отношений. – СПб.: Изд-во С.-Петерб. ун-та, 2000. – 237 с.
4. Малахов В.А. Культура и человеческая деятельность. — Киев, 1984. – 248с.
5. Маслоу А. Психология бытия. – М., 1997.
6. Муляр В.И. Самореализация личности как социальный процесс /Методол. Социологич.аспект // Киев.гос.ун-т им.Т.Г.Шевченко. — К.:1990. — 16с.
7. Фромм Э. Иметь или быть. – М., 1986.
8. Rogers C.R. A theory of therapi, personality and interptrsonal relationships, as developed in the client-centered flamework // Psychologi: a study of science / Ed. By S. Koch. – N. Y., 1959. – Vol. 3.

ВІДОМОСТІ ПРО АВТОРА:

Красношок Інна Петрівна – кандидат педагогічних наук, доцент кафедри педагогіки КДПУ ім. В. Винниченка.

Коло наукових інтересів: дослідження особливостей формування соціально-професійних якостей майбутніх фахівців.